

آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام

الهه میرشکاری^۱

چکیده

خانواده، نخستین و مهم ترین واحد اجتماع است که با ازدواج شکل می گیرد و با حضور فرزندان به ثمر می نشیند. یکی از ثمرات مفید و شایسته آدمی، فرزندآوری است که در آموزه های دین اسلام، آیات و روایات زیادی وجود دارد که مسلمانان را به آن تشویق می کند. اما در جامعه امروز، تغییرات ایجاد شده در سبک زندگی و پیش رفتن به سمت زندگی ماشینی، اشتغال مادران و افراط در سیاست های کنترل جمعیت موجب شده تا زوجین رغبت چندانی به داشتن فرزند از خود نشان ندهند و بسیاری از خانواده ها به داشتن یک فرزند اکتفا کنند. این پدیده آسیب های فراوانی را به همراه خواهد داشت. با توجه به اهمیت مسأله فرزندآوری در عصر کنونی و تأکید مقام معظم رهبری بر این امر و نگرانی ایشان از مسأله کاهش شدید جمعیت کشور در آینده نزدیک، ضرورت ایجاب کرد به بررسی آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام در دو حیطه خانواده و اجتماع با شیوه توصیفی و گزارشی و با روش نقلی پرداخته شود. از آسیب های آن در حیطه خانوادگی: (کاهش استحکام خانواده، کاهش یاری رساندن در دوران پیری، کاهش اقتدار والدین، افسردگی، از بین رفتن برکت در زندگی) و در حیطه اجتماعی: (سالمندی جمعیت، کاهش اقتدار سیاسی و نظامی، از بین رفتن نسل بشر، کاهش روابط خویشاوندی، بالا رفتن سن ازدواج) می باشد.

کلید واژه ها: آسیب، اسلام، فرزند، منظر.

^۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها)، شهرستان کهنوج.

مقدمه

نهاد خانواده، اصلی ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی یا سیه روزی انسان ها و امت هاست که بر پایه تشکیل خانواده شکل می گیرد و با فرزندآوری توسعه می یابد. از منظر اسلام وجود فرزند شایسته و مؤمن در خانواده از جایگاه بالایی برخوردار است و تداوم و استواری خانواده، بر فرزندآوری بنا شده است. به گونه ای که کثرت فرزندان می تواند زمینه توسعه و ترویج توحید و سبک زندگی ایمانی را فراهم سازد. در آموزه های دین اسلام، آیات و روایات زیادی وجود دارد که مسلمانان را به فرزندآوری تشویق می کند که گاه به صورت مستقیم و گاه به صورت واسطه ای و به عنوان اهداف یک امر دیگر، به موضوع فرزندآوری می پردازد. اما در سال های اخیر، فرزندآوری در خانواده ها دچار بحران شده است. عوامل گوناگونی از قبیل: مشکلات اقتصادی و نگرانی از تامین هزینه ها، اشتغال زنان، ترس از مسئولیت، ازدواج در سنین بالا، افراط در سیاست های کنترل جمعیت و ... باعث شده تا زوجین رغبت چندانی به داشتن فرزند از خود نشان ندهند و بسیاری از خانواده های ایرانی به تک فرزندی گرایش پیدا کنند. از نگاه دین مقدس اسلام، تک فرزندی نه تنها تایید نشده، بلکه یک چالش و معضل شناخته شده که می تواند اساس و موجودیت یک جامعه را سست کرده و کم کم به نابودی بکشاند. بنابراین آنچه در این میان اهمیت دارد این است که از منظر اسلام، تک فرزندی چه آسیب هایی را به دنبال دارد.

موضوع تک فرزندی و آسیب های آن در کتاب ها و مقالات گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته است از جمله: کتاب «آسیب شناسی تک فرزندی از دیدگاه اسلام و علوم اجتماعی» به قلم کریم دژبرار، که در سه فصل به آسیب های تک فرزندی بر فرد و خانواده و جامعه پرداخته است، کتاب «تک فرزندی و پیامدهای آن» به قلم اکرم نجف لو و فرح خیبر، که در بخشی از کتاب به طور مختصر به آسیب های تک فرزندی پرداخته است، کتاب «روان شناسی تک فرزندی» به قلم علی اسلام زاده، که این کتاب به ویژگی های و آسیب های تک فرزندی و همچنین در بخشی از کتاب به مزایای چند فرزندی پرداخته است و مقاله «آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام»

به قلم الهام خزاعی ، که آسیب های تک فرزندی را بر خود فرزند، پدر و مادر و جامعه مورد بحث قرار داده است. اما با وجود پژوهش هایی که درباره تک فرزندی و آسیب های آن صورت گرفته، با توجه به اهمیت مسأله ، هنوز هم کمبود پژوهش درباره این موضوع دیده می شود. بنابراین هدف از این مقاله این است که در جهت تکمیل پژوهش های انجام شده، آسیب های تک فرزندی در دو حیطه خانوادگی و اجتماعی مورد بررسی قرار داده شود تا شاید به حل معضل تک فرزندی، کمک کند و باعث تشویق خانواده ها به فرزندآوری شود.

مفهوم شناسی

آسیب: در لغت به معنای زخم، ضرب، صدمه، تعب و رنج شدید، آفت، نکبت، بلا، فتنه، خطر، گزند، آزار، کوفتگی، زیان ، کوب ، گزند، زیان و خسارت، ضربه و چیز های دیگر به کار رفته.^۲ و در اصطلاح عبارتست از: هرگونه تغییر در یک چیز، اغلب یک جسم فیزیکی، که آن را از حال اولیه خود دور می کند. به طور کلی می توان آسیب را « تغییرات ایجاد شده در یک مجموعه که بر عملکرد فعلی یا آینده آن تاثیر منفی می گذارد» تعریف کرد.^۳

تک فرزندی: در لغت به معنای تنها فرزند یک خانواده، کسی که فقط یک فرزند دارد.^۴ و در اصطلاح به پدیده ای که مرد و زن به عنوان والدین، میزان باروری خود را به حداقل تولیدنسل و داشتن یک فرزند پایین می آورند و به داشتن تنها یک فرزند اکتفا می کنند، تک فرزندی اطلاق می شود.^۵

^۲ . عمید، فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۷۳.

^۳ . حلبی، دانشنامه عمومی.

^۴ . دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۷۶۹.

^۵ . مرادی، دولتخواه، علل و پیامد های تک فرزندی در ایران، ص ۶۸.

امروزه تک فرزندی به معضلی برای کودکان و نوجوانان تبدیل شده است. افرادی که خواهر و برادری ندارند، همواره حسرت هایی عاطفی را در زندگی خود تجربه خواهند کرد. اثرات منفی آن در تمامی دوران زندگی انسان از کودکی تا دوران بزرگسالی نیز آشکار خواهد شد. پدیده تک فرزندی، خانواده هایی را رقم خواهد زد که در آن از روابط فامیلی، خبری نیست. تضعیف روابط خویشاوندی برای جامعه ما که به روابط خانوادگی اهمیت بسیار می دهد، نابسامانی های بسیاری را در پی خواهد داشت. اگر نیاز های عاطفی برآورده نشود سلامت روانی اجتماع نیز آسیب خواهد دید. اکثر والدین تک فرزند یا کسانی که تمایل به تک فرزندی دارند، فکر می کنند انرژی و توان تربیت بیش از یک بچه را ندارند. این در حالی است که معایب و مشکلات ناشی از تک فرزندی به مراتب بیشتر از چند فرزند داشتن است. نداشتن آگاهی از آسیب های آن نقش مهمی در رواج این پدیده دارد. از آن جا که این آسیب ها گسترده و شامل عرصه های گوناگون می باشد، برای آگاهی از این آسیب ها به برخی از آن ها در دو حیطه خانوادگی و اجتماعی پرداخته می شود.

الف) آسیب های خانوادگی تک فرزندی

۱. کاهش استحکام خانواده

وجود فرزند یکی از عواملی است که موجب حفظ کانون خانواده و تداوم زندگی مشترک می گردد؛ چرا که فرزندان، سپر حمایتی را در برابر طلاق والدین فراهم می کنند.^۶ زمانی که والدین فرزندان بیشتری داشته باشند، باید برنامه ریزی بیشتر و در ادامه وقت زیادتری را به موضوع خانواده و برطرف ساختن نیاز های خانواده اختصاص دهند؛ که این موضوع باعث می شود رابطه والدین، شراکت و تلاش آنان برای نیاز های فرزندان بیشتر شود.^۷ همچنین، از فرزند در آموزه های

^۶. ملکوتی نیا، آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان، ص ۸۴.

^۷. مرادی، دولتخواه، علل و پیامدهای تک فرزندی در ایران، ص ۷۵.

دینی به «جگرگوشه والدین» و «گل خوشبوی بهشتی» یاد شده است. در نتیجه والدین حاضر نیستند به راحتی این جگرگوشه خود را با اختلاف یا طلاق آزرده خاطر کنند، لذا حضور فرزند در زندگی مشترک، نقش مثبتی در استحکام و تداوم حیات خانواده دارد.^۸ ولی در حقیقت نبود فرزند یا حتی تک فرزندی در خانواده یکی از عوامل ناپایداری در زندگی مشترک است و این گونه خانواده ها بیش از هر نوع خانواده دیگر در معرض گسست قرار دارند.^۹

در خانواده های تک فرزند اگرچه اصل مقوله ی فرزندی وجود دارد، ولی چنانچه برای تک فرزند مشکلی پیش بیاید و یا در صورت فقدان، گرمی و صمیمیت بین والدین کم شده و زمینه برای ضعف بنیان خانواده و از بین رفتن کانون خانواده فراهم می شود، چرا که تمام سرمایه ی زندگی مشترک از بین رفته است.^{۱۰} از سوی دیگر، تک فرزندی از گستردگی خانواده ها می کاهد؛ چرا که فرزندان که تنها بزرگ می شوند، نه خواهر و برادری خواهند داشت و نه فرزندان آن ها صاحب عمو، عمه، خاله و دایی خواهند بود. در نتیجه زندگی های گسترده به خانواده های کوچک تبدیل خواهد شد. این تغییر شکل الگوی خانواده، موجب از بین رفتن انسجام خانواده می شود.^{۱۱}

۲. کاهش یاری رساندن در دوران پیری

از جمله فواید داشتن فرزند، دستیاری والدین است که در قرآن کریم بارها به مسأله ی فرزندآوری و یاور بودن آن ها برای والدین اشاره شده است و بارها این نعمت الهی به بندگان تذکر داده شده و از وجود فرزندان به عنوان یاور و مددکار والدین یاد شده است. همچنین در روایات نیز به این فایده و ثمره فرزندآوری اشاره شده است. در روایتی از امام سجاد(علیه السلام) آمده است که: «از سعادت مرد این است که فرزندی داشته باشد تا به وسیله ی آن ها مورد یاری و کمک قرار گیرد.» بالطبع اگر انسان بتواند فرزندان صالحی را تربیت کند، علاوه بر فایده

^۸. نبی زاده، آثار فرزندآوری و نقش آن در تحکیم خانواده، ص ۱۷۱-۱۷۲.

^۹. خزاعی، آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام، ص ۹۱.

^{۱۰}. دژبرار، آسیب شناسی تک فرزندی از دیدگاه اسلام و علوم اجتماعی، ص ۹۹.

^{۱۱}. صالحان، آسیب شناسی تک فرزندی، ص ۳۹.

نتیجه گیری

خانواده در نگرش اسلام، مهم ترین و اساسی ترین واحدهای اجتماعی و محبوب ترین بناها در پیشگاه خداوند است. یکی از کارکرد های مهم خانواده، فرزندآوری است. وجود فرزند در خانواده، یکی از نعمت های الهی است که در فطرت بشر نهفته است و جزئی از اهداف مقدس ازدواج نیز بقای نسل در قالب فرزندآوری می باشد. دین اسلام نیز در قالب آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام) امر به فرزندآوری داشته و بر محاسن بسیار آن صحه گذاشته است. اما به دلیل دگرگونی های ویژه در سبک زندگی افراد، یکی از مشکلات اساسی در عصر حاضر بی رغبتی به فرزندآوری و فرزند پروری است و بسیاری از خانواده های ایرانی به تک فرزندی گرایش پیدا کرده اند. تک فرزندی گرچه پدیده جدیدی نیست، اما در جامعه ما، هیچ زمانی مانند الان فراگیر نبوده است. بدون شک اگر این فرآیند ادامه پیدا کند، می تواند بنیان جامعه را هدف قرار داده و در ابعاد گوناگون اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و مذهبی آسیب زا باشد. بنابراین، کاستن از تعداد فرزندان در خانواده، آفت ها و آسیب های کلان بر جای خواهد گذاشت که اصلاح و جبران آن همیشه و همه جا ممکن نخواهد بود. این در حالی است که اغلب والدین از تبعات و آسیب های تک فرزندی غافل بوده و یا نسبت به آن بی توجه هستند؛ به همین جهت در مقاله حاضر با عنوان آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام به گوشه ای از آسیب های آن، در دو حیطه خانوادگی و اجتماعی پرداخته است. با توجه به آن چه که گفته شد، از آسیب های تک فرزندی در حیطه خانوادگی: (کاهش استحکام خانواده، کاهش یاری رساندن در دوران پیری، کاهش اقتدار والدین، افسردگی، از بین رفتن برکت در زندگی) و در حیطه اجتماعی: (سالمندی جمعیت، کاهش اقتدار سیاسی و نظامی، از بین رفتن نسل بشر، کاهش روابط خویشاوندی، بالا رفتن سن ازدواج) می باشد.

با وجود اینکه تک فرزندی در عصر حاضر، یک مسأله و معضل مهمی است، اما کتاب های زیادی در مورد آسیب های تک فرزندی به نگارش در نیامده است، پیشنهاد می شود که در خصوص آسیب های تک فرزندی، کتاب های بیشتری به نگارش درآید.

فهرست منابع

* قران کریم

- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، ج ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳هـ.ق.
- ۳- احمدپناهی، علی، «نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه های دینی با رویکردی اخلاقی»، فصلنامه علمی- ترویجی اخلاق، شماره ۲۱، ۱۳۹۵هـ.ش.
- ۴- اسلام زاده، علی، **روان شناسی تک فرزندی**، تهران: انتشارات آکادمیک، چاپ سوم، ۱۴۰۰هـ.ش.
- ۵- پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، تهران: انتشارات دنیای دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲هـ.ش.
- ۶- پور سید آقایی، سید مسعود؛ ترابی، حمزه؛ «آسیب شناسی کنترل جمعیت در جامعه منتظر»، فصلنامه علمی- ترویجی پژوهش های مهدوی، شماره ۲۸، ۱۳۹۸هـ.ش.
- ۷- حرعاملی، **وسائل الشیعه**، ج ۲۱، قم: مؤسسه آل البیت(علیهم السلام)، ۱۴۱۶هـ.ق.
- ۸- حسینی مجرد، اکرم، **جمعیت ایران، افزایش یا کاهش**، تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان، چاپ سوم، ۱۳۹۴هـ.ش.
- ۹- حلبی، علی اصغر، **دانشنامه عمومی**، تهران: انتشارات مؤسسه پیک ترجمه و نشر، چاپ اول، ۱۳۶۶هـ.ش.
- ۱۰- حمیری، عبدالله بن جعفر، **قرب الإسناد**، قم: مؤسسه آل البیت(علیهم السلام)، چاپ اول، ۱۴۱۳هـ.ق.

- ۱۱- خزاعی، الهام، «آسیب های تک فرزندی از منظر اسلام»، نشریه مطالعات خانواده و تربیت اسلامی، شماره ۵، ۱۴۰۱ هـ.ش.
- ۱۲- دژبرار، کریم، آسیب شناسی تک فرزندی از دیدگاه اسلام و علوم اجتماعی، قم: مؤسسه بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۶ هـ.ش.
- ۱۳- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۷ هـ.ش.
- ۱۴- رجبی، عباس، «سن ازدواج؛ عوامل افزایش و راهبردهای کاهش»، نشریه معرفت، شماره ۱۱۲، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۱۵- سبحانی نیا، محمد، «تحدید خانواده، تهدید جامعه»، فصلنامه ره توشه، شماره ۱۱۴، ۱۳۹۱ هـ.ش.
- ۱۶- سوختانلو، زهرا؛ رحمت آبادی، اعظم؛ «تحدید نسل شیعه؛ تهدید جامعه ایران»، نشریه معرفت، شماره ۱۸۹، ۱۳۹۲ هـ.ش.
- ۱۷- شفیعی سروستانی، ابراهیم، رسانه ملی و تغییر سیاست جمعیتی، مسئله شناسی، راهبردها و سیاست ها، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۲ هـ.ش.
- ۱۸- صالحان، حسنی، «آسیب شناسی تک فرزندی»، فصلنامه ره توشه، شماره ۹۸، ۱۳۹۸ هـ.ش.
- ۱۹- عباسی دره بیدی، احمد؛ ابراهیمی، نجمه؛ «چالش ها و فرصت های جمعیتی در حوزه افزایش و کاهش نیروی انسانی»، مجموعه مقالات هشتمین کنگره پیشگامان پیشرفت، ۱۳۹۴ هـ.ش.

- ۲۰- عمید، حسن، فرهنگ عمید، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ بیست و دوم، ۱۳۷۹هـ.ش.
- ۲۱- فولادی، محمد، «تحلیلی بر پیامدهای کاهش باروری و جمعیت در ایران»، نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۳، ۱۳۹۹هـ.ش.
- ۲۲- کاشانیان، زهرا؛ راغفر، حسین؛ موسوی، میرحسین؛ «پیامدهای اقتصادی سالمندی جمعیت بر اقتصاد ایران»، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، شماره ۷۸، ۱۳۹۸هـ.ش.
- ۲۳- کاظمی، ابوالفضل؛ شاهمرادی، سیده فاطمه؛ سادات مهدوی، ملیحه؛ «آثار فرزندآوری با تأکید آیات و روایات در سبک زندگی اسلامی»، فصلنامه سبک زندگی دینی، شماره ۱، ۱۳۹۳هـ.ش.
- ۲۴- مؤذن، معصومه، «کاهش جمعیت و تاثیر آن بر روابط انسانی در خانواده و جامعه»، نشریه مطالعات تربیتی و روانشناختی خانواده»، شماره ۱، ۱۳۹۸هـ.ش.
- ۲۵- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۴۴، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۶هـ.ش.
- ۲۶- مرادی، هادی؛ دولتخواه، محمد؛ «علل و پیامدهای تک فرزندی در ایران»، نشریه معرفت، شماره ۳۰۳، ۱۴۰۱هـ.ش.
- ۲۷- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴هـ.ش.
- ۲۸- ملکوتی نیا، علی، «آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان»، ماهنامه مبلغان، شماره ۱۸۰، ۱۳۹۳هـ.ش.
- ۲۹- نبی زاده، معصومه، «آثار فرزندآوری و نقش آن در تحکیم خانواده»، فصلنامه علمی- تخصصی خانواده در آینه فقه، شماره ۵، ۱۳۹۹هـ.ش.

۳۰- نعمت‌اللهی، عباس، چالش‌های جمعیتی پیش‌رو، تهران: انتشارات زرنوشت، چاپ اول، ۱۳۹۹هـ.ش.

۳۱- هروی، مرضیه؛ چراغی کوتیانی، اسماعیل؛ هراتی، محسن؛ «تحلیل آسیب‌های تک‌فرزندی برای والدین با رویکرد دینی و روان‌شناختی»، فصلنامه مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی، شماره ۱، ۱۳۹۹هـ.ش.